

- E, gospodin komisarju - kaza djado mu, - hubavo naredihte тази страна! Kazvam Vi go az, Ilija Hadzhi-Banjac, a Vie spokojno me dokladvajte, kydeto si iskate...

Na Herceg mu beshe stranno, che djado mu govori s nego na "Vie"!

- Kakvo sym vinoven az? - popita toj.

- Vinoven ste, gospodin komisarju, vinoven ste... - prodylzhavashe djado mu. - Koj ot nas ni e komisar? Vie ili az! Vsichko mi otnehte, gospodin komisarju... Ama nishto! Nishto!

Otkakto se vyrna ot Anglija v iznosen kostjum ot haristuid, Hadzhi-Banjac pieshe sam-samichyk v kuhnjata. Ot rajona im dadoha zhilishte v edna ot bivshite mu davani pod naem golemi grozni kyshti, na usojno mjasto, blizo do starata pravoslavna cyrkva, v zadnata chast na sgradata, do chiito prozorci nikoga ne dostigashe slynce. Kyshtata beshe porutena i kato prokylnata. V neja zhiveeha mnozhestvo postojanni i vremenni obitateli. Na obshtite kvartiri ne dostigaha klozeti, kato okolo tjah vinagi se vodeshe vojna i obitatelite hodeha po malka nuzhda po stylbishteto ili v koridorite. Vseki den izbuhvaha kavgi, koito obiknoveno zavyrshvaha s boj; bivashe izkyrtena s ramo nechija vrata, a ponjakoga ja razbivaha i s bradvi. Herceg izbjagvashe kolkoto se mozhe poveche тази kutsuzlijska sgrada, pylna s omraza, symnenija i podozrenija, zloveshtija voj i sylzlivija dyh na vjatyra, kojto raznasja pepel i otpadyci iz neja, tropota na pijani noze i pisycite na zastrashenite, i pochti zhumesikom se shmugvashe prez obylvanija koridor do djadovata si kvartira, kydeto zavarvashe stareca obiknoveno do masata, s rairana pizhama, kojato ne syblichashe denem i noshtem. Oblaktyten kraj starija "Telefunken", Hadzhi-Banjac prilichashe na velichestvenite

ruini na njakogashnija mogysht chovek. V praznata kvartira, pochti bez mebeli, osven edna spalnja, iztyrsena po sredata na prostornata staja, kojato se osvetjavashe ot edna krushka (tja viseshe kao sveteshta sylza samo na zhicata), bez drugi syzhiteli, osven Niko i Hajrija Pita (sjakash nishto ne se beshe sluchilo, staricata prodylzhavashe da idva vsjaka sutrin) - momcheto i djado mu, svyrzani zavinagi ot obshtoto neshtastie, se vizhdaha edinstveno predi l'agane: edinijat, izmoren ot igra i vylnenija, koito mu noseshe vseki nov den v osvobodeniya grad, drugijat - grohnal, napylnu pobeljal, vse oshte ne se reshavashe da zakrachi v novija svjat, kojto se razhdashe ot razvalinite na dovcherashnija mu zhivot. V liceto na tozi edyr, ot slabnal starec, okolo chieto kokalesto tjalo se veeshe kao bjalo zname nezakopchanata mu pizhama bez polovinata kopcheta, Hecceg ni naj-malko ne mozheshe da poznae shtastlivija si djado ot vremeto predi vseobshtata razruha - onzi shumen veseljak, kojto puskashe gramofonni plochi i go raznasjashe na ramenete si iz visokite stai. Sklerite mu bjaha kryvjasali, a pobeljalata mu brada beshe nabola kao styrishte ot vosychnata mu, pergamentirana ot dim kozha. Vse pak go obichashe, kako se obicha poslednata ostanala sleda ot sobstvenoto poteklo i izgubeno shtastie, i praveshe vsichko, za da mu ugodi i sluchajno da ne go obidi, koeto beshe tvyrde trudno, pochti nevyzmozhno. Ilija Hadzhi-Banjac naprimer imashe obichaj vecher da mu preglezhda tetrakite; vprochem te bjaha samo povod za vyzpitavane i razvivane na samovyzbuzhdashto oratorsko umenie v edna vyobrazhaema sydebna zala, kydeto kao obvinjaem napadashe novata vlast, chiito stypki, samo kao eho ot domashnite raboti na momcheto, stigaha do kuhnjata na samotnika, v kojato starecyt bdeshe denonoshtno.

- Znachi da vidim kak stojat dnes neshtata! Kakvo vazhno nauchihme? - zapochvashe Hadzhi-Banjac edin ot svoite

dylgi monolozi, kato vziماشe tetradkata na momcheto. "Zemjata - na seljanite, fabrikite - na rabotnicite"! Ej bogu, chudesno! Dobre ste go izmislili... A kakvo sym togava az, po djavolite, ako ne rabotnik? Imal li sym za tezi shejset godini, prez koito sym se byhtil, pone den pochivka? Ako ne bjah az, shtjaha da izpukat ot glad dve hiljadi goltaci i samun-dushmani, na koito osigurjavah rabota v gorata i vyv vremennite skladove, i oshte pet pyti po tolkova ot semejstvata im! Da, gospodin komisarju, ako ne beshe starijat Ilija Hadzhi-Banjac (pitajte kogoto iskate po charshijata i iz cjala Bosna, pitajte ako iskate i JUgoslavskata kralaska banka za boniteta na gorite mi!), ako ne beshe, znachi, tozi star glupak, kojto zhertvashe vsichko, dokato ne zapochna da hrachi kryv, shtjahme da vidim kak shteshe da izglezhda dyrvodobivnata promishlenost dnes, v nova Jugoslavija! Vie, gospodin komisarju, verojatno znaete kakvo e tova "Shipad"?

Herceg ne znaeshe, no za vseki sluchaj kimna s glava, za da ne jadosa djado si.

- E, ta Ilija Hadzhi-Banjac i na samija "Shipad" v Anglija i Gyrcija davashе krediti! Idvaha pri mene da mi iskat syveti koi gori sa za sech... - prodylzhavashe ogorchenijat starec, stavajki ot masata. - A kogato Ilija Hadzhi-Banjac zapochvashe, tezi gospoda ne iskaha i da go poglednat! Kakvo praveha li? Goneha prostitutkite ot Saher vyv Viena, karaha kjocheци na fajtoni do izvora na Bosna! Kakvo beshe za tjah Ilija Hadzhi-Banjac? Proletarij, eto kakvo! P R O L E T A R I J ! A sega, kogato proletariite dojdoha na vlast, sega Ilija Hadzhi-Banjac e kapitalist! I za tvoja bashta bjah takyv, zashtoto tozi neshtastnik nikoga i ne e pravil neshto drugo, osven da se sreshta s razni moshenici i projdohi, pytuvashe iz okolnostite da buntuva naroda (tova moga i da podpisha, ako trjabva!) i me pljueshe iz Saraevo, kydeto svyrneshe...

Dokato starecyt se vyvirashe v liceto mu, Herceg spokojno gledashe podpuhnalite mu ochi, kryvjasali ot dima i pieneto, koito se bjaha vtorachili bez da vizhdad neshito izpod navysenite pobeledi vezhdi, nabrychkanoto chelo i ostrata kato chetka bjala kosa. Izobshto ne razbirashe s kakvo se e provinil pred tozi dobyr starec, kojto mu beshe donesyl ot Anglija zhylyti obuvki s podmetki ot surov kauchuk (naistina s dva nomera pomalki i Herceg gi nosi njakolko meseca, kucukajki, s izraneni kraka, no vypreki tova ne iskashe da se razdeli s tezi tyj redki, skypocenni, ala taka bolezneni obuvki!). S kakvo se e provinil toj i s kakvo ostanalite hora i zashto starecyt se jadosva i besnee ot gnjav, kogato vsichki po ulicite se radvat i pejat - kyde e nedorazumenieto? Kogato go obvinjavaha, zaplashvaha ili hokaha; kogato mu chetjaha konsko, kato se naslazhdavaha na glasovete si i na razumnite i neoproverzhimi za tjah dokazatelstva, v ochakvane Herceg da si vzeme belezhka, dori i da gi vyzprieme, momcheto vdigashe vsichki mostove, dovel do syvyrshenstvo vytreshnoto si neprisyystvie. V tezi momenti toj zapochvashe da gleda ustnite na govoreshtija, sjakash gi vizhda za pryv pyt; otdeleni ot glavata, zybite i izobshto ot smisylya - dve rozovi ribki, koito otvarjat i zatvarjat tymnija otvor na ustnata kuhina; razglezhdashe sdyrzhanu razvalenite zybi, miglite, ili sysredotochavashe pogleda si v njakoja benka, beleg, pypka, kakvoto i da bilo - mozhe bi samo izduvashe nozdritye si, ot koito se pokazvaha kosymcheta, a dumite, otraveni kym nego, otkachaha ot nevidimija otbrantelen shtit na tova neprisyystvie, bez izobshto da dokosnat setivata i dushata mu, sipeha se kato monotonnija shum na dalechna cheshma, syvsem izolirani ot svoeto prednaznachenie.

- Chesto se pitam dali neshito ot tova, koeto govorja, dostiga do tvyrdoglavija ti mozyk? - naprazno se mycheshe ot

vreme na vreme njakoj uchitel, vyzpitateľ ili družinen rykovoditel. - Dali izobshto me chuvash?

- Slusham Vi... - otgovarjash Herceg s ustni, bez da mozhe da otkysne pogled ot potrypvashtata gusha ili nerealnite ushni midi.

- Da, da, moj komisarju, pozvolete me da Vi zapitam: a kyde e mojata trietazhna kyshta na Aleksandrova i petetazhnata na Kulovicheva? Kakvo stana s dyskoreznicata mi na Maglich? Kyde e fabrikata mi za suha destilacija na dyrvesinata? Kyde e magazinyt mi, kyde e dyshterja mi i... sinyt mi? Pri kogo sega e mojat teleks? I shte si zadadem vyprosa: koj otmykna gramofona mi; kyde sa akciite mi ot Bosnenskata industrialna i tyrgovska banka i akciite ot Srybsko-shvejcarskata banka na Parizhka 7; kyde se djanaha konete mi ot konezavoda v Han-Piesak i kyde sa dvete mi koli, a kyde sa mi po'licite, zlatoto, mebelite, djavol da go vzeme! - vyprosi, na koito Herceg ne mozheshe da otgovori drugojache, osven s poroj sylzi, sled koeto Hadzhi-Banjac zapochvashe da obikalja okolo masata i da govori, che komisarite ne biva da plachat - chul, che te bili smeli hora, vyv vseki sluchaj dostatychno smeli, za da otnemat na edin Hadzhi-Banjac vsichko, koeto s chesten trud bil izkarval prez celija si zhivot, ot desetgodishna vyzrast, kogato, doshyl ot dalechno planinsko selo, zapochnal da uchi zanajat pri starija Teofanovich; pechelel i gubel, bankrutiral i pak se izpravjal na kraka, plashtal danyk, dylgove i polici, daval "bozhieto bogu, kesarevoto kesarju"! - bez da e zadlyzhnjal na njakogo s neshto, i taka stanal chovek, kojto mozhe spokojno da pogledne vsekigo v ochite, za da stigne nakraja - "eto, poglednete me dobre, gospodin komisarju, do prosjashka tojaga: KIRADZHIIA (kvartirant) v sobstvenata si kyshta!" - toj, kojto tolkova bil dal na тази neshtastna strana, eto kak mu se vryshta tova negovo dobro!

Dokato Herceg cheteshe v dynoto na starcheskite zenici (kogato ochite im se sreshneha na razstojanie samo ot desetina santimetra) otchajanie i bezsilen gnjav, Hadzhi-Banjac otkrivashе v lunatichnija mu pogled nepokolebimото postojanstvo na chervenija mu bashta: njakakva predizvikatelna dyrzost (kojata nikoga i ne krieshe) da se atakuva chastnata sobstvenost, dyrzhavata i redyt, stranata, kraljat, ta dori i bogyt, ako trjabva! Da se atakuva vsichko, koeto Hadzhi-Banjac, zaedno s ostanalite chestni industrialci i tyrgovci, s godini bil izgrazhdal i syzdaval ot nishtoto. Mrazeshe tozi chovek, vypreki che veche beshe myrtyv, a revnostta mu razkysvashe syrceto, kogato v momcheshkija pogled otkrieshe, che onzi knizharski pomoshtnik e ostanal, prodylzhava i zhivee - vechen i neunishtozhim. Syshtevremenno beshe lud ot ljubov po sina na svojata galenica, chijto chuden cvjat na ochite beshe nasledil, pravilno ochertanite j ustni s trogatelna otzivchivost v ygylchetata, nejnata kestenjava kosa, kojato po syvsem syshtija nachin, kakto u neja, Olivera, razcyftjivashe v svetla kydrica nad cheloto, zatova se izvryshtashe ot momcheto, zadushen ot dylboka, razdirashta kashlica i ot ljubov, kojato se opitvashe da udavi s nova chasha rakija, kazvajki na Herceg:

- Vyrvi sega, ljagaj, djado shte dojde da te celune sled malko...

Na Herceg mu se speshe, no ne mozheshe da ostavi stareca sam, i dyrzheshe nasila otvoreni ochite si, dokato starecyt prodylzhavashe da vodi sys samija sebe si bezkonechni sporove, kydeto v njakoj moment beshe obvinitel, v drug - obvinjaem, kojto izvojuva okonchatelna pobeda pred prepylnenata sydebna zala i zasluzhava aplodismenti. Izmoreni ot bujnite emocii, i dvamata zaspivaha kraj "Telefunkena", ot kojto se chuvashе pregraknalijat i zaglushavan, mnogo dalechen glas s chuzhd akcent, ot Radio London - dumi, chijto smisyl ne mozheshe da

razlicni poradi kyrkoreneto i pishteneto, no chijto syprovozhdash zvuk za djado mu beshe edinstvenata ubeditelna istina! Za nego ne beshe vazhno tolkova, dali shteshe da chue njakoja novina ili vest, kojato komunisticheskata cenzura bila skrila s propagandna cel, kolkoto ot inat da poddyrzha vryzka s onzi, nerealen za momcheto, ostrov, zaobikolen ot myrtvi olovni vodi, otkydeto dolitashtite glasove govoreha, che komunistite trjabvalo da uvazhavat sveshtenata chastna sobstvenost na oshtetenite tyrgovci i bogatashi: "Svobodnijat svjat njama da pozvoli da propadnete i da ostanete bez nishto!" - slushaha, a djado mu pieshe slaba rakija, s parchenca travnishko sirene i rezeni domat za meze, ponjakoga i sys sardela, v chieto maslo topeshe sreda ot hljab.

Hajrija pyk prez denja opravjashe staite, v koito zhiveeha, i im gotveshe po-dobre ot onova, koeto dotogava jadjaha tja i Herceg v nejnija bordej, taka che momcheto se pozagladi kato zapochna da naddava na kilogrami. Vyv vseki sluchaj, izgubi izgladnelija si vylchi izraz ot voennite godini, kogato postojanno tyrseshe neshto, koeto da slozhi v stomaha.

Narodnata vlast, kojato beshe poela gorite i dyskoreznicite na djado mu, predlozhi ljubezno na Hadzhi-Banjac mjasto na syvetnik v bivshata mu sobstvena firma, kato iskashe da se vyzpolzva ot negovija opit i mezhdunarodnite mu vryzki v tyrgovijata s dyrven material. Tezhkata industrija se razvivashe i izgrazhdashe s bosnenskite gori - edinstvenoto blago, koeto togava mozheshe da se iznasja za chisto zlato. Za da mozheshe da se kupjat neobhodimite mashini, hrana, obleklo, za da mozheshe da se plashta na chuzhdestrannite specialisti, koito ne se syglasjavaha da rabotjat na po-niska ot svojata cena, sechaha se denonoshtno gystite bosnenski gori, a Ilija Hadzhi-Banjac ot svoja strana ne razreshavashe sechta, priviknal na mirnovremenno stopanisvane, kogato za edno otsecheno dyrvo

se zasazhdaha dve fidanki. Pri tova negovoto hronichno ogorchenie ni naj-malko ne beshe v syzvuchie s obshtija polet i vyodushevenie, s koeto dovcherashnite rabotnici i chiraci poeha neshтата v svoi ryce. Na vsichki precheshe tozi namryshten, svadliv starec, kojto po nikakyv nachin ne mozheshe da se primiri s fakta, che samijat toj ne e stozher na vsichki nachinanija (svetyt veche ne se vyrteshe okolo nego) i mu se struvashe, che neprekysnato go otbjagvat i rabotjat "zad gyrba" mu! Napusna тази работа i se zaopitva da se zadyrzhi v tyrgovijata na drebno, no ostavashe vse po-malko pole za izjava na chastnite predpriemachi, a i toj samijat ne beshe na vyzrastta, kogato e vyzmozhno da zapochne otnachalo. Ogromnata mu zhiznena sila sjakash se beshe stopila prez tezhkite godini na ostrova, kogato shvana, che za dovcherashnite si britanski partnjori, koito redovno mu chestitjaha Koleda i Nova godina, izprashtaha mu shotlandski platove i zlatni avtomatichni pisalki, ne znachi mnogo, otdelen ot svoite gori i diskoreznici. No delovijat mu njuh kym stokata, na kojato tepyrva predstoi bydeshte, prevryshtashe i naj-drebnite sdelki v smeli tyrgovski nachinanija; v kraja na vseki hod na Hadzhi-Banjac, zapochnat ej-taka, mezhdru drugoto, kato che li sluchajno, sys zakupvane na njakolko svine, teleta, kokosharnik ili zapustjal slivak, se razhdashe goljamo dyrzhavno predpriyatie, ot koeto, shtom to navlezeshe v rabota, go otstranjavaha ili sam se ottegljashe. Taka stana i s bosnenskite kilimi (nae deset tykachki da gi izrabotvat v edin izostaven sklad), i s hercegovskija tjutjun, i sys slivovite plantacii v Posavina, da ne izbrojavame vsichko, koeto Hadzhi-Banjac zapochvashe, vnedrjavashe i uedrjavashe, a sled tova nenadejno napuskashe, kato navlichashe pizhamata bez kopcheta i obidata, che ne go smjatat za svoj i che ne poluchava dylzhimoto priznanie. Njakyde dylboko v sebe si izobshto ne mozheshe da si prosti neuchastieto si v poslednata vojna, kydeto

vsichki poluchiha pochesti i zaslugi, a toj gnieshe pri anglichanite, prezhivjajki spestjavanijata si, dokato ne nadzhivja i sobstvenite si deca. Vse poveche pieshe sam.

Nakraja se zadyrzhza kao pomoshnik na edin bashcharshijski zlatar. Nikoj ne mozheshe po-dobre ot nego da preceni na oko stojnostta na nakitite, koito donasjaha za prodan obednelite TASHLIHANSKI semejstva. Sedeshe v malkija zlatarski magazin kao sluchaen minuvach, kojto se otbil da izpie edno kafe, a tyj kao se namirashe ot drugata strana na zlatarskija tezgjah, ot stranata na kupuvacha, mozheshe po-bezpristrasno da preceni tezhestta na njakoe neshtastie, poradi koeto se i prodavashe zlatoto. Halki, obici, svaleni ot skypi pokojnici, zlatni napoleoni, butnati pod vyzglavnicata v ljulkata, kogato krystnicite doshli da vidjat novorodenoto; zlato ot zybi, pazeno za kraen sluchaj, zlatni verizhki, polucheni na njakoj rozhden den, abiturientski chasovnici, otlichija, plateni s vryzki i kryv, semejni relikvi, medaljoni, ot koito predvaritelno sa izvadeni snimchicite... - prez negovite prysti iztichashe poslednoto zlato na staroto Saraevo i, smenjajki sobstvenicite si, otivashe v nenasitnite ryce na byrzo zabogatelite chernoborsadzhii. Gledashe tozi zlaten potok, kojto ot den na den vse poveche presyhvashe i taka, predi smyrтта si poluchi poslednija goljam urok - prehodnostta na vsichko, dori i na dylgo sybiranoto bogatstvo. Vmesto dejstven chovek, toj stavashe orientalski filosof, slon na samosyzercanieto.

Vse pak, ne mozheshe bez charshijata, kojato za nego predstavljavashe motiv i cel v zhivota, ring, kydeto pobezhdavaj naj-silnite i naj-hitrite, risk i igra, zatova oblichashe vsjaka sutrin anglijskija si kostjum, kojto Hajrija Pita predhodnata vecher vnimatelno izchetkvashe kao njakakva svetinja, a malkijat Herceg mu vryzvashe vryzkite na bezuprechno lysnatite mu shimi-obuvki ot shevro. Taka izdokaran i parfjumiran s

odekolon, kracheshe tromavo, s dostojnstvo, pokraj magazini i skladove, kato se pojavjvashe pred svoite, ostanali zhivi, vrystnici i bivshi ortaci, s vechnata si cigara na cigare ot zhylt kehlibar.

- Ne, moj komisarju, nie njama da izkarvame ot svoite myrtvi! - kaza na malkija Herceg v denja, kogato Niko mu syobshti, che shtjal da poluchava parichna pomosht ot obshtinata, kato sirak ot vojnata. - Na Ilija Hadzhi-Banjac ne mu trjabva nichija milostinja!